

NÁBOŽENSTVÍ A ŠKOLA

Otokar A. Funda

Listopad 1989 a následující vývoj u nás otevřel prostor pro nové a svobodné řešení této otázky. Skončila doba, kdy formálně deklarovaná svoboda náboženského přesvědčení a oficiálně povolená výuka náboženství ve škole jako dobrovolného předmětu byla jen špatně nalíčenou výstavní skříní pro zahraničí. Ve skutečnosti však „soudruh ředitel“ někdy vlídněji, jindy s pohrůzkou pověděl matce či otci dítěte, že přece chtějí, aby se jejich dítě dostalo na vyšší školu, a tak budou přece „rozumní“ a nebudou je hlásit na náboženství. Když se rodiče odradit nedali, začalo často zastrasování, či dokonce vyhrožování, a když ani to nepomohlo k zachování „ideově čistého štítu školy“, nastoupily další praktiky, jako zatajení termínu včasného podání přihlášek, požadavek podpisu obou rodičů na přihlášce dítěte, a to i v případě právně rozloučeného manželství rodičů dítěte, ztracení přihlášky, nepřiměřená kolize hodiny náboženství s různými zájmovými kroužky, až po zamčení třídy, v níž se měla výuka konat, a neomaleného školníka, který věděl, že se zalíbí, když „si otevře hubu“ na vysokoškolsky vzdělaného duchovního. Tento bolševický primitivismus je konečně za námi, zčásti vnitřně, zčásti formálně zalezl do kouta, nebo se přebarvil. Kolik ředitelů škol a učitelů v něm sehrálo roli směšných šašků. Ti nejubožejší šli až tak daleko za mez, která vyznačuje pedagog, že se snažili proti dítěti, které se k výuce náboženství přihlásilo, poštvat spolužáky. (Mám na mysli zcela konkrétní jména a tvá-

ře.) Nebyli bychom však spravedliví, kdybychom nepověděli, že bylo i nemálo slušných učitelů a ředitelů škol, kteří se snažili otupit hrot uděleným neoficiálním direktivám a kteří - nejednou i s určitou dávkou osobní statečnosti - čelili těmto tendencím. Někdy to byl jen náznak, slovo, pohled, úsměv. (I zde s úctou vzpomínám na určitá jména a tváře.)

Naznačené diskriminační postupy zaměřené proti výuce náboženství ve školách vedly k tomu, že církev postupně vyklidily prostor školy, a pokud před r. 1948 měly vytvořenu praxi biblických hodin pro děti a uhájily ji i v komunistickém diktátu církevních zákonů 1949, mohly trpět a ve zmenšené míře přenést výuku ze školy do svých farností. Nejhůře na tom byla církev římskokatolická, která před r. 1948 neměla dostatečně vytvořenu strukturu mimoškolní, vnitrocírkevní práce s dětmi.

Bylo by však velkým nedorozuměním, kdyby nyní mělo platit, že jestliže dříve náboženství ve škole vyučováno být nemělo, že by je nyní měli navštěvovat všichni žáci, a jestliže dříve kantor v církvi být neměl, že by bylo vhodné, zejména když se bude ucházet o místo ředitele nebo inspektora, aby v ní nyní byl. Takové tendence se objevily a objevují a ministerstvo školství k nim vždy nezaujalo jasný postoj. Bylo by tragickým omylem, kdyby kdysi protěžovaný ateismus měl být nyní vystřídán protěžovaným teismem, nebo kdyby ideologizovaný marxismus měl být nyní nahrazen tou „pravou“ spiritualitou, nejlépe katolickou, či působením

roztodivných sekt nebo zahraničního misio-
náře, který na stadiónu předvede. Jak „Ježíš
uzdravuje“. Nepřijemnou příchutí těchto ten-
dencí je, že právě ti kdysi ideově nejhorli-
vější učitelé zvou nejednou zcela nekriticky
do škol propagátory různých náboženských
směrů. Již T. G. Masaryk se v c. k. monar-
chii zasazoval o nezávislou školu.

Dvou okruhů otázek chci se nyní alespoň
náznakem dotknout: Výuky náboženství ve
školách a kulturně-historické, religionistic-
ké informace o náboženstvích a problému
zaujetí pro nezaujatost.

I. Je třeba přísně odlišit nepovinnou, dob-
rovolnou návštěvu výuky náboženství, roz-
vrstvené podle církví v našem státě registro-
vaných a kulturně-historickou, religionistic-
kou informaci o náboženstvích jako lidských
jevech lidských dějin a kultury. Konfesní
hodiny náboženství - vyučované duchovní-
mi církví - jsou záležitostí soukromou a děti
se k této výuce mohou bez obav z diskrimi-
nace přihlásit. Škola je povinna tuto výuku
umožnit, a to vstřícným způsobem. K němu
patří např. zřetel, aby tyto hodiny, které bude
navštěvovat jen část žáků, se nevhodně ne-
překrývaly s jinými zájmovými akcemi, které
škola dětem nabízí. Vedení školy však ne-
může nechat ze zřetele péči o to, kdo tyto
hodiny vyučuje. Pokud je vyučujícím du-
chovní (kněz, farář), absolvent vysoké ško-
ly, teologické fakulty, dostalo se mu v rám-
ci katedry praktické teologie, oboru kate-
chetiky určité kvalifikované průpravy k ná-
boženské výuce. Pokud jsou však církvemi
k výuce vysíláni různí „učitelé nábožen-
ství“, nejednou pochybné kvalifikace, měla
by škola požadovat jejich pedagogickou
aprobaci, chtějí-li na státní škole učit, byť
nepovinný předmět. Udělování této apro-
bace zůstává zatím i ze strany akreditační
komise české vlády nedořešenou otázkou.
Pokud se různé církve v rámci ekumenické
spolupráce dohodnou na součinnosti při

zajišťování výuky náboženství - spojení dětí
různých konfesí k jedné společné výuce,
střídání duchovních různých církví v jed-
nom výukovém cyklu apod. - není důvodu,
aby vedení školy s touto praxí nesouhlasilo,
jde-li o církve, které mají v České repub-
lice potřebnou registraci.

Různá náboženství jsou nedílnou součás-
tí lidských dějin a kultury. V našem evrop-
ském kontextu je to křesťanství, které vedle
antiky a židovství výrazně spoluvytvářelo
evropanství. Není tedy možné být evropským
vzdělancem a neznat tradici křesťanství, jeho
směry, proudy a obsahy. To se týká nejen
žáků, ale i učitelů. A to i učitelů, kteří vyu-
čují nehumanitní předměty. Proto zavedení
religionistické informace o světových nábo-
ženstvích a v evropském kontextu zejména
o křesťanství do rámce výuky obecného
vzdělávacího základu budoucích učitelů
i do humanitní výuky žáků je z hlediska ev-
ropské vzdělanosti potřebné. Ne vždy však
jsou schopni tuto informaci nabídnout kně-
ží či faráři, protože jen v případě skutečně
vzdělaných teologů s určitým intelektuálním
nadhledem jsou schopni odlišit rovinu vy-
znání od roviny nestranné, nepředpojaté,
kulturně historické informace. Zde záleží na
vedení školy, aby odpovědně zvážilo, zda
kněz nebo farář, kterého do školy pozve -
nikoli ke konfesijní výuce náboženství, ale
k religionistické informaci v rámci humani-
tního vzdělání - je schopen respektovat tuto
rovinu a odlišit informaci od misie. Religio-
nistická informace o světových nábožen-
stvích, zejména o křesťanství, by se měla
stát součástí výukového programu pedago-
gických fakult a posléze škol, a to v rámci
výuky filosofie, dějepisu a občanské nau-
ky. Je třeba počítat s tím, že nejeden učitel
bude postaven do situace, že se v jeho třídě
dostane žák pod vliv náboženství - někdy
i povážlivě problematické sekty. K nejzjed-
nodušujícímu, citlivému, tolerantnímu, ale

i odpovědnému přístupu je pak zapotřebí, aby byl učitel vzděláný i v této oblasti. Jinou kapitolu tvoří soukromé církevní školy, kde je předpokladem, že výuka je zaměřena konfesně, a rodiče, kteří děti do těchto škol přihlašují, či žáci, kteří tyto školy volí, s tím počítají, anebo je to přímo důvodem jejich zájmu o tuto školu. Pokud jde o odbornou kvalifikaci, podléhají tyto školy nárokům vzrůstajícím na školy státní.

2. Oprávněná je otázka, zda je možná nezaujatá, řekněme raději nepředpojatá informace o určitém náboženství. S tím souvisí i otázka, zda je možná nezaujatá, nepolitická, nekonfesijní škola? I religionista, který se neztotožňuje s pozicí žádného náboženství, stojí v určitém kulturním kontextu a má určitý filosofický zorný úhel pohledu. Jinak bude např. traktovat své téma religionista orientovaný na transcendentální tradici filosofie a jinak religionista orientovaný na tradici neopozitivismu nebo kritického racionalismu nebo analýzy jazyka. To je jistě pravda. Nechceme-li však propadnout bezbřehosti subjektivismu a relativismu, oné „zradě intelektuálů na lidstvu a rozumu“ (K. R. Popper), a přispět tak k dekadenci své civilizace, pak ono nesnadné napětí mezi nezbytností a nesnadností nepředpojaté informace musíme vydržet. Řešení vidím v tom, že skutečný religionista se pokusí i své filosofické východisko na chvíli vyzávorkovat a vynaloží maximální úsilí, aby přivedl k řeči, jak téma, které traktuje, samo sebe prezentuje, jak samo sobě rozumí, a aby posléze svému tématu položil otázky obecně lidské. V případě náboženství to znamená ptát se, jaké pochopení světa, života a člověka nejsou jednotlivé náboženské mýty, symboly, rity, vyznání a dogmata. Pokud je religionistou dříve teolog nebo svým vzděláním teolog, má výhodu citlivého senzoria pro sebezpochopení a sebereflexi daného náboženství, v tomto případě křesťanství. Teo-

log, pokud je teologem nejen vzděláním, ale celým svým koncepčním zaměřením, může brilantně ovládat religionistické disciplíny, např. historii, literární analýzu, sociologii, psychologii náboženství, ale v tom rozhodujícím okamžiku, chce-li ještě zůstat teologem, nezařadí své náboženství, tj. křesťanství, které vyznává, jako rovnocenný kulturní jev mezi jiná náboženství, nýbrž nadřadí je, a to s odůvodněním, že je to náboženství pravé, zjevené. Proto teolog, který vnitřně nepřešel na pozici religionistickou, může se excelentně zabývat religionistikou, ale pokud se nerozhodl pro změnu výchozí pozice, religionistou není! Teolog může dělat religionistiku - zejména když traktuje náboženské útvary jiné než je ten, který vyznává - ale není religionistou. Každý pokus zamlžit tento předěl činí mlhavým výměr teologie i výměr religionistiky. To nevyklučuje velmi plodnou spolupráci teologie, zejména teologie, která neneguje historicko-kritickou, analytickou či strukturální metodu s religionistikou. Religionistovi lze vedle studia filosofie a religionistiky doporučit studium sebereflexe určité náboženské tradice.

Promítnuto do situace škol to znamená: Stojíme před úkolem vybavit učitele humanitních předmětů, zejména občanské nauky a dějepisu, solidními znalostmi z oblasti religionistiky. Situace, kdy tuto religionistickou informaci v rámci hostovných hodin doplňují kněží nebo faráři, může být jen provizorní. Navíc je spojena s nesnází, že ne každý kněz či farář je schopen odlišit religionistickou informaci od misie a toto nezaměňovat. Pozve-li učitel občanské nauky nebo jiného humanitního předmětu se souhlasem vedení školy do hodiny reprezentanta určitého náboženství, či konfese, aby v autentickém sebezpředení prezentoval své vyznání, může mít taková prezentace toliko povahu exkurze. Religionistickou výuku však nahradit nemůže.

Chceme-li nezávislou školu, je třeba vybudovat výuku religionistické informace o světových náboženstvích, církvích, konfesích, sektách a odlišit ji zcela zřetelně od nepovinných hodin náboženství. K uskutečnění tohoto projektu máme hodně daleko, chybí nám k tomu kvalifikovaní pracovníci a situaci ztěžuje i intelektuálně zdánlivě důmyslné překrývání religionistiky teologií. Že jsem zde do jisté míry poplatný pozitivistickému výměru religionistiky, netajím. Překračuji však klasický pozitivismus důrazem na rozlišení roviny tvrzení a vyznání, roviny předmětů a roviny přesvědčení, vztahů, citů, básní a nadějí. Skutečnost nejsou jen věci. Neznám však jinou iracionalitu než iracionalitu existenciální, tj. že se člověk odváží učinit něco nadějněho, i když pro to nemá dostatek racionálních argumentů a kalkulačních odhadů. Předností kritického racionalismu je kriticky vnímat a překračovat svou vlastní hranici.

Vzdělanost v prostoru České republiky (na rozdíl od Slovenska) byla po desetiletí výrazně ovlivněna tradicí pozitivismu. Pozitivismus - jako jeden z proudů Masarykových žáků - nezůstal v českých zemích jen kabinetně akademickou záležitostí, ale výrazně ovlivnil českou vzdělanost, historiografii, literární vědu, psychologii, religionistiku a promítl se do českého školství. Proto máme vytvořeny - byť často zasuté - mechanismy varovných signálů před ideologizací toho, či onoho typu.

Jsme sekulární zemí v Evropě. Sekulární zde nemá přízvuk hanlivý, nýbrž znamená, že patříme k typu kultury, kde člověk nepočítá se zásahy nadpřirozené síly do sledu příčin a následků, byť často absurdních, a kde zjednává prostor svobodě kritického myšlení, respektuje pluralitu a toleranci

a brání se všem pokusům ideologizace, ať již rostou z vulgárně mocenských aspirací, anebo z jemného filosofického přediva platonské tradice, že idea může být jen jedna, ta jediné správná, ta monoeidos, tedy že není o čem diskutovat, je třeba nazít; v konkrétnu to pak nejednou znamená podřítit se. Jsme sekulární zemí v Evropě se vši ambivalencí, ale také nezvratitelností, kterou tento posun znamená. A jako sekulární země v Evropě zpět do Evropy směřujeme. Chceme-li se přiřadit k politicky a kulturně vyspělým - byť v mnohém problematicky vyspělým - zemím v Evropě, pak to v oblasti kultury a školství znamená nadřadit hledisko obecného, sekulárního humanismu hledisku náboženskému a konfesnímu. Sekulární humanismus je schopen garantovat různým církvím stejnou měrou svobodu vyznání, méně je jisté, že by některá náboženství, církve nebo konfese poskytly sobě navzájem i sekulárnímu humanismu stejnou svobodu. Pokud je určitý politik nebo činitel v oblasti kultury a školství určitého náboženského vyznání, musí bedlivě dbát odlišení roviny osobního vyznání od roviny své funkce. Přestože humanismus z náboženských tradic vyrostl, nemusí stát tyto roviny v protikladu. V případě napětí, chce-li být politik práv pozici státní funkce, či učitel pozici státního, tzn. odideologizovaného školství, musí hledisko obecného, sekulárního humanismu nadřadit hledisku konfesnímu.

Na závěr výrok pana Dr. Krätzela, vídeňského světícího biskupa římskokatolické církve, který vyslovil při své přednášce na Univerzitě Karlově v r. 1991: „Církev se v dnešním světě může ucházet o vážnost a respekt, pokud je ochotna přijmout roli jedné z pluralit moderní sekulární společnosti.“